

Милош Ковачевић. *Кроз србистичке дисциплине*.
Београд: Чигоја штампа, 2024, 300 стр.*

Монографија *Кроз србистичке дисциплине* Милоша Ковачевића објављена је 2024. године у издању Чигоја штампе у Београду. Ова публикација обједињује све језичке србистичке дисциплине (фонологију, морфологију, лексикологију, синтаксу реченичних чланова, синтаксу реченице и лингвистилистику), при чему долази до нових научно утемељених резултата, а намењена је читаоцима који желе да одговоре на актуелна језичка питања. Највећи значај поменуте књиге огледа се у тематској и методолошкој разноврсности поглавља која улазе у њен састав, а пут кроз њих, као што потврђује и сам наслов, представља пут кроз најразличитије лингвистичке србистичке дисциплине.

Након уводног поглавља, *Шта ова књига доноси* (7–10), следи десет огледа, који представљају главни део ове монографије: (1) *Алолексичка суйсџанџивизација њокрејним вокалом – или: о фонемско-морфемском синкрејџизму* (11–36), (2) *Међуоднос њрилошки и њридјевски уџоџријебљеног облика глаголског њрилога садашњег* (37–66), (3) *Временска уџоџреба модалних глаголских облика* (67–104), (4) *Молиџва и мо(л)ба у саодносној лингвистичкој анализи* (105–116), (5) *Значење и уџоџреба лексеме ствар* (117–138), (6) *Шта је џо њрилошки њредикаџ* (139–162), (7) *О џсеудокоординацији и џсеудозависноџи у срџској синџакси* (163–190), (8) *Сџаџџуз везника док у конџрасџним реченицама* (191–218), (9) *Изражавање временске џеџсредноџи зависносложеном реченицом* (219–264), (10) *О афористичком сџиљу Душана Радовића* (265–284). На самом крају налазе се *Библиографске забињешке* (285–286), *Индекс имена* (287–292) и биографија Милоша Ковачевића – *О аџџору* (293–298).

* Приказ је настао као део истраживачког рада који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2025. години, број 451-03-136/2025-03/200198).

Предмет првог огледа – *Алолексичка суйсїанїївизација њокреїїним вокалом – или: о фонемско-морфемском синкреїїзму* (11–36) – је сте испитивање односа између факултативних и облигаторних фонема у склопу једне морфеме. Ковачевић истиче да су морфеме са факултативном завршном фонемом увек граматичке (наставачке) (нпр. *сїпарог(а)*), док се завршне граматичке морфеме са облигаторном фонемом претварају у творбене морфеме (суфиксе) (нпр. *сїпарима*). У наставку овог поглавља Милош Ковачевић нас укратко упознаје са факултативном и облигаторном функцијом покретних вокала, након чега долази до закључка да од свих њих, уколико се говори о факултативној фонему, покретни вокал *а* има најширу, вокал *е* ужу, а вокал *у* најужу дистрибуцију, при чему су покретни вокали *е* и *у* увек факултативне фонеме. С друге стране, покретни вокал *а*, поред ове функције, има и облигаторну функцију, што се може илустровати примером граматичке наставачке дативно/инструментално/локативне морфеме *-има*. Покретни вокал *а*, према речима аутора, овој морфемџ обезбеђује статус граматичке морфеме (падежног наставка) и творбене морфеме (морфеме којом се адјективна реч преображава у супстантивну).

У другом огледу – *Међуоднос ѝрилошки и ѝридјевски уїоїријебљеног облика глаголског ѝрилога садашњег* (37–66) – Ковачевић одговара на питање у каквом међусобном (примарно синтаксичком) односу се налазе облици глаголског прилога садашњег и у мушком роду хомоформни облици глаголског придева. Анализа се спроводи применом критеријума категоријалне и функционалне транспозиције према теорији Ш. Бајија, Л. Тенијера и Е. Атајана. Милош Ковачевић долази до закључка да између категорије глаголских прилога и од њих изведених глаголских придева има више разлика него сличности. Према његовим речима, подударности се односе само на истоветност основе и на глаголски вид, док су разлике знатно бројније, те као кључну диференцијалну црту аутор наводи потпуно другачији вид транспозиције. Наиме, глаголски прилог садашњи је увек *функционално ѝтрансїонован*, а глаголски придеви на *-ћи* су *категоријално ѝтрансїоновани*. Битне карактеристике које одвајају глаголски придев на *-ћи* од његовог исходишног глаголског прилога јесу следеће: (1) неки глаголски придеви на *-ћи* немају употребног еквивалента међу глаголским прилозима (*будући*, *врући* и *могући*), (2) глаголски прилог на *-ћи* је непроменљив нелични глаголски облик, а глаголски придев на *-ћи* је променљив, (3) одвајајући се категоријално од глагола, глаголски придеви на *-ћи* почињу исказивати самосвојан творбени потенцијал, при чему улазе у суфиксалне, префиксалне или сложеничке творенице, (4) глаголски придеви у облику средњег рода (на *-ће*) у процесу конверзије прелазе у прилоге, поставши одредбе глаголских или придевских лексема, (5) глаголски придеви на *-ћи* некад се супстантивизирају, (6) гла-

голски придеви на *-ћи* јесу семантички двојаки – једни постају прави придеви, а други задржавају глаголску особину.

Из наслова трећег огледа – *Временска употреба модалних глаголских облика* (67–104) – може се закључити да је његов предмет временска употреба модалних глаголских облика. С обзиром на то да србистичка и/или сербокroatистичка литература различито одређују број и статус начинских глаголских облика, Ковачевић на самом почетку рада одређује глаголске облике који чине систем глаголских начина (модуса). Литература је у погледу глаголских начина неусаглашена око три лична глаголска облика (оптатива, потенцијала II и футура II), али Милош Ковачевић спроведеном анализом показује да је неоправдано доводити у питање припадност ових облика глаголским начинима, те истиче да савремени српски језик има пет модалних облика: оптатив, императив, потенцијал I, потенцијал II и футур II. Истраживање је показало да су оптатив и потенцијал II у свим контекстима модални, односно да не подлежу временском транспоновању. С друге стране, употреба императива, потенцијала I и футура II у временском значењу везује се, првенствено, за приповедање о (из)вршењу прошлих глаголских радњи, те отуда називи приповедачки императив, приповедачки потенцијал I и приповедачки футур II. Поред тога, аутор долази до закључка да се временско значење императива и футура II остварује и у склопу временских зависних реченица, а потенцијал I у неким контекстима има значење футурског потенцијала.

Четврти оглед – *Молићва и мо(л)ба у саодносној лингвистичкој анализи* (105–116) – доноси творбено-семантичку анализу именица *молба*, *моба* и *молићва*. Спроведеним истраживањем Ковачевић долази до закључка да именице *молба* и *молићва* припадају двема творбеним категоријама – *nomina actionis* (процес вршења радње) и *nomina resultativa* (резултат вршења радње), док именица *молићва*, означавајући реализовану молбу за комшијску помоћ, припада искључиво категорији *nomina resultativa*. Милош Ковачевић наглашава да је у именици *моба* извршена промена *л* у *о*, али и да се након вршења те промене појавио облик *молба*, чиме је створена семантичка диференцијација између ове две именице. С друге стране, иако је именици *молба* у општем значењу подударна именица *молићва* (обе именице се везују за процес и резултат вршења радње), аутор истиче да прва именица означава мољење упућено другим људима, а друга мољење упућено Богу.

Значење и употреба лексеме ствар (117–138) представља пети оглед који улази у састав ове монографије. Ковачевић на самом почетку поглавља износи податак да се лексема *сћвар* у речницима српског и/или српскохрватског језика према броју наведених значења сврстава у оскудно полисемичне лексеме, јер се за њу наводе само три општа значења, без икаквих подзначења. Притом, Милош Ковачевић истиче да ова лексема

јесте семантички неодређена, будући да не казује имплицитно о чему је конкретно реч, већ само уопштено указује на нешто. Корпус овог огледа чине текстови из публицистичког стила, из којих су издвајане синтаксичке, синтаксичко-семантичке и лексичко-семантичке карактеристике лексеме *сївар*. Најважнији закључци до којих се долази у овом раду могу се свести на следеће: (1) општеприхваћена мишљења не налазе упориште у анализираном корпусу (нпр. да лексема *сївар* не може упућивати на нешто што је живо), (2) лексиколошки опис лексеме *сївар* није у потпуности адекватан, јер не укључује плеонастичку употребну вредност ове лексеме, (3) број идиоматских израза са лексемом *сївар* је петоструко већи од броја који доносе садашњи општи и фразеолошки речници српског језика.

Различита тумачења прилошког предиката у србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури подстичу аутора да у шестом огледу – *Шїа је їо їрилошки їредикаїї* (139–162) – потражи одговор на питање шта је *differentia specifica* прилошког предиката у оквиру система предиката српског језика. Ковачевић на самом почетку рада издваја четири различита тумачења прилошког предиката са циљем осветљавања научне (не) утемељености сва четири одређења. С обзиром на то да прилози нису именске речи, они, према становишту Милоша Ковачевића, не могу бити део именског дела предиката, те је због тога став С. Новаковића да се сврстају под именски део предиката својеврсни *contradictio in adjecto*. С друге стране, основни недостатак решења М. Миновића да се термин *именски їредикаїї* замени термином *неглаголски їредикаїї* огледа се у томе што је то подела према родном класификационом критеријуму, те се може прихватити само ако се не даје врсна поткласификација глаголског или неглаголског предиката. Како истиче аутор ове књиге, једини недостатак мишљења М. Стевановића да прилошки предикат представља посебну врсту предиката и да је у њему предикатив изражен искључиво употребом прилога јесте непотпуна испоштованост родно-врсне класификације, јер су у склопу предиката истог врсног статуса са глаголским предикатима поистовећени именски и прилошки предикат, што класификационо не може бити. Ипак, Ковачевић истиче да је Стевановићева дефиниција прилошког предиката научно најутемељенија, посебно ако се има у виду да је подела предикатива према врстама речи критеријално јасна и доследна. Љ. Поповић у коауторству са Ж. Станојчићем пише о прилошком предикату као о посебној врсти предиката са прилогом или временском, месном и начинском падежном и предлошко-падежном конструкцијом у предикативу. Милош Ковачевић сматра да је ово тумачење научно најнеприхватљивије, а разлог је изневеравање двају нужних класификационих принципа – *totum divisionis* и *principium divisionis*, будући

да је научно споран не само обим разматраног појма већ и критеријум његове класификационе идентификације.

На основу наслова *О псеудокоординацији и псеудозависности у српској синтакси* (163–190) може се закључити да је предмет седмог огледа анализа радова о псеудокоординацији и псеудозависности у српском језику. Аутор наглашава да појам *псеудозависности* уводи Љ. Поповић за три типа синтаксички зависних реченица, а Д. Кликовац њима прикључује још две врсте реченица. Ковачевић долази до закључка да Љ. Поповић и Д. Кликовац нису теоријски утемељили идеју о постојању псеудозависности и да је, за разлику од псеудокоординацијских реченичних структура, тешко прихватљива могућност псеудозависних структура. Наиме, идеја псеудозависности подразумевала би ретроградни процес враћања хипотаксичких семантички граматикализованих структура на ниво њихове паратаксичке семантичке контекстуализације, што је нелогично очекивати. Милош Ковачевић истиче да је Д. Кликовац постојање псеудозависних реченица безуспешно покушала уклопити у оквире теорије прототипа и да се треба осврнути на теорију функционално-семантичких поља А. В. Бондарка, која обухвата све граматичке и синтаксичко-семантичке категорије, али не и категорије координације (паратаксе) и субординације (хипотаксе). То су синтаксичке категорије које су директно везане за везничке форме, а координиране и субординиране везнике, према речима А. М. Пешковског, не повезује ниједна заједничка особина осим конективне функције. Међутим, ни она није иста, јер координирани везници граде независне синтагме и независне реченице, а субординирани везници само зависне реченице. То је разлог због којег они, као форме, не могу имати прототипичне и непрототипичне реализације, већ се то односи на тип значења које обележавају. Како пише аутор ове монографије, о (пот)категорији псеудозависности може се говорити тек уколико се занемари специфичност синтаксичке категорије координације и субординације и уколико се она „изједначи“ са логичко-семантичким категоријама које се налазе у подлози реченичних структура. На самом крају рада Ковачевић закључује да би потврда категорије псеудозависности занемарила велики број синтаксички неспорних критеријума и чињеница, будући да се „учење“ о псеудозависности не темељи ни на једном егзактном синтаксичком критеријуму.

Циљ осмог огледа – *Синтаксис везника док у контрастним реченицама* (191–218) – јесте анализа рада Д. Кликовац *О природи значења везника док кад означава сувројност (контраст)*, који, према речима Милоша Ковачевића, представља још један од неуспелих покушаја да се семантички критеријум „реанимира“ као диференцијални критеријум координираних и субординираних реченица. Наиме, критеријуми којима ауторка жели да негира синтаксичке критеријуме А. М. Пешковског који

се примењују на разграничење координираних и субординираних реченица у српском језику јесу критеријуми логичкосемантичке синтаксе 18. и 19. века. Због тога је покушај Д. Кликовац да одбрани несинтаксички статус разликовања координираних и субординираних структура већ одавно научно оспорен. Неразумевање појма инверзије код Д. Кликовац представља погрешну полазну премису која доводи до тога да и остали елементи аргументације у основи буду погрешни. Тако је, за разлику од ауторке рада *О њприроди значења везника док кад означава сујројиносџи (конџирасџи)*, аутор ове књиге дошао до закључка да везник *док* припада искључиво зависним везницима, јер са њима дели четири суштинске карактеристике: (1) везник контрастних *док*-клауза, као и сви зависни везници, припада структури зависне клаузе, о чему сведочи инверзија тих клауза, (2) контрастни везник *док*, попут сваког зависног везника, гради само зависне реченице, али не и зависне синтагме, за разлику од везника независних реченица који су и везници независних синтагми, (3) контрастне *док*-клаузе се у одређеним синтаксичко-семантичким условима, као и све зависне клаузе, могу кондензовати падежним или предлошко-падежним прилошким одредбама, а кондензовање независних клауза није могуће, (4) синтаксички критеријум разликовања координираних и субординираних везника, који је успоставио А. М. Пешковски за руски језик, јесте научно делотворан и не нуди могућност прелазних случајева, што значи да сложена реченица може бити искључиво зависна или искључиво независна, без могућности да буде псеудонезависна или псеудозависна. Иако Д. Кликовац у свом раду ниједан наведени критеријум припадности контрастног везника *док* зависним везницима не доводи у питање, ипак сваки од њих покушава оспорити. Међутим, Ковачевић долази до закључка да везник *док* припада искључиво зависним везницима и да ставови Д. Кликовац немају никакво упориште у научним истраживањима.

Милош Ковачевић у најобимнијем, деветом огледу ове монографије – *Изражавање временске њејосредносџи зависносложеном реченицом* (219–264) – на богатом корпусу публицистичког стила српског књижевног језика испитује зависносложене реченице које означавају непосредну антериорност или непосредну постериорност, чији је маркер семантика самог везника или лексичко-везничка „комбинација“. У овом поглављу аутор закључује да контекстуално неусловљено значење непосредне антериорности у стандардном српском језику имају везници *како*, *једва шџио*, *само шџио*, *џамаман шџио*, *џек шџио* и *чим*, при чему у публицистичком стилу највећу фреквентност показују везници *чим* и *џек шџио*, а најмању *како* и *једва шџио*. Ови везници, према Ковачевићевим речима, нису апсолутни синоними. С друге стране, везници *након шџио* и *џошџио* су маркирани значењем неутралне антериорности и они значење непо-

средне антериорности добијају у контакту са прилозима *одмах* и *нейо-средно*. Милош Ковачевић истиче да се значење непосредне антериорности може изразити и реченицама са општетемпоралним везником *кад*(а), да је у одређеним случајевима могућа и двострука маркираност значења непосредне антериорности и да се она може исказати и уз помоћ везника *кад* и *док* у сложеним реченицама са перфективним предикатима обе клаузе. На крају овог поглавља аутор долази до закључка да се непосредна постериорност у српском језику исказује: (1) везницима са значењем непосредне постериорности (*једва да*, *шаман да*, *шек да*), (2) везником неутралне постериорности *пре него што* комбинованим са лексичким верификаторима непосредне постериорности – прилозима *нейо-средно* и *шик* који се реализују испред везника *пре него што* и (3) везником *кад* у временским клаузама са значењем „изненадне преурађености“.

Уобичајено је мишљење да сви текстови објављени у тротомној књизи Душка Радовића *Београде, добро јућиро* представљају афоризме. Ипак, ово становиште је у несагласју са становиштем самог Душка Радовића, који није желео да га убрајају у групу афористичара. Ковачевић због тога у последњем, десетом огледу ове монографије – *О афористичком стилу Душана Радовића* (265–284) – објашњава да нису сви текстови објављени у поменутом Радовићевом трокњижју афоризми, будући да неки не испуњавају критеријум краткоће, неки критеријум „мудрости“, а неки оба наведена критеријума. У овом раду Милош Ковачевић под афоризмима подразумева само текстове микроструктуре Душка Радовића, које су састављене од највише неколико исказа, а у којима се „мисао, увид, суд или став обично формирају у облику антитезе, парадокса, хиперболе, игре ријечима, алузије или каква обрата“ (Енциклопедија 1991, под: *афоризам*). Аутор у овом огледу анализира само језичко-стилске специфичности афоризама о међуодносу мушкарца и жене, који је најчешће представљен кроз алузије о брачном и ванбрачном животу. На основу тог тематског круга афоризама Ковачевић долази до закључка да су *крајкоћа* и *иерифрасичко нереференцијално исказивање* појма који чини структурно-смисаону доминанту афоризама основне карактеристике афористичког стила Душка Радовића. Према речима Милоша Ковачевића, Радовићеве афористичке духовите опсервације, које се дефинишу као *лирски афоризми*, садрже три главне одлике великог афористичара – дар запажања, оштроумност и стилску способност. Аутор ове монографије на самом крају рада истиче да у афоризмима Душка Радовића не изненађује откривени садржај, већ начин исказивања тог садржаја, односно његово стилско савршенство, што Радовића чини јединственим, самосвојним и тешко упоредљивим са другим афористичарима.

Монографија *Кроз србистичке дисциплине* Милоша Ковачевића представља значајан допринос проучавању савремених србистичких

дисциплина. Вредност ове публикације огледа се у томе што је аутор, обједињавањем свих језичких србистичких дисциплина (фонологије, морфологије, лексикологије, синтаксе реченичних чланова, синтаксе реченице и лингвостилистике), успео да одговори на многа актуелна језичка питања и да дође до научно утемељених резултата. Наводећи низ релевантних чињеница које илуструје великим бројем примера, Ковачевић на систематичан начин описује најразличитије појаве у лингвистичким србистичким дисциплинама. Темелјним преиспитивањем ставова до којих су дошли други лингвисти аутор ове књиге изводи самосталне закључке, који су неретко негирани већ утврђене постулате испитиваних истраживачких области. Тако је на свеобухватан и кохерентан начин приказано богатство разноврсних појава у српској лингвистици, у чему се огледа и највећи значај ове монографије. На основу свега изнетог може се закључити да монографија *Кроз србистичке дисциплине* Милоша Ковачевића завређује огромну научну пажњу и да има подстицајну улогу за даља истраживања из свих лингвистичких области савременог српског језика.

Марко М. Милошевић*

Универзитет у Крагујевцу

Филолошко-уметнички факултет

Центар за научноистраживачки рад

* marko.milosevic@filum.kg.ac.rs